

VETERANPLAN FOR LILLESAND KOMMUNE

Høringsforslag av 31. august 2021

Innhold

	Side
Bakgrunn.....	1
Grunnlaget for en kommunal veteranplan.....	4
Anerkjennelse.....	5
Ivaretagelse.....	6
Oppfølging.....	7
Handlingsplan.....	9
Kontaktpersoner.....	12
Adresser i Lillesand kommune.....	12
Forkortelser.....	13

Bakgrunn

Siden 1947 har over 100.000 nordmenn tjenestegjort i internasjonale operasjoner på våre vegne. Dette omfatter 100 operasjoner på fire kontinenter. En forsvarsveteran defineres her som en person som har deltatt i internasjonale militære operasjoner. Siden oppstarten av FN-operasjonen i Libanon i 1978 har mer enn 40 000 bidratt i fredens tjeneste for Norge i det internasjonale samfunnet. Historien viser oss at det ikke alltid har vært fokus på ivaretagelse av veteraner. Behandlingen av krigsseilerne etter 2. verdenskrig er et eksempel på hvordan samfunnet unnlot å anerkjenne og ivareta dem som hadde gjort en innsats på vegne av nasjonen. Krigsseilerne fikk etter hvert sin anerkjennelse - men det tok lang tid. Mange fikk aldri oppleve det i live, og mange hadde store traumer og vanskeligheter som følge av opplevelser i krig. I erkjennelsen av at anerkjennelse og ivaretagelse av veteraner ikke hadde vært viet mye oppmerksomhet fra samfunnets side, iverksatte Regjeringen et arbeid med dette.

Statlige retningslinjer

I 2009 kom Stortingsmelding nr. 34 (2008-2009) «Fra vernepliktig til veteran», og Regjeringens handlingsplan «I tjeneste for Norge» (2011-2013). Handlingsplanen la føringer for å styrke samfunnets anerkjennelse og ivaretagelse av veteraner. I 2014 kom Regjeringens oppfølgingsplan. Denne pekte på at Forsvaret har gjort mye de seinere åra for å bedre situasjonen for militært personell som har deltatt i internasjonale operasjoner. Samtidig ble det lagt vekt på at sivil sektor skulle ta større ansvar for å sikre at den enkelte får den hjelpen og støtten de trenger og har krav på. Målgruppen for både den nasjonale handlingsplanen og oppfølgingsplanen er alle norske statsborgere som har deltatt i eller deltar i fredsbevarende, fredsopprettende eller statsbyggende innsats i andre land på vegne av Norge.

Kunnskap om forsvarsveteraner

For å delta i militære operasjoner må vedkommende gjennom en opptaksprøve. Veteraner er selvstendige og ressurssterke mennesker. Etter å ha gjennomgått en grundig utvelgelsesprosess, blir de sendt til utenlandsoppdrag på vegne av den norske stat. Omfanget er betydelig.

I Jon G. Reichelts håndbok i militærpsykiatri (2016) er soldatlivet beskrevet:

«Å være soldat er forbundet med helt spesielle utfordringer. Deltakelse i stridshandlinger, enten det er krig i tradisjonell forstand eller nyere tids fredsbevarende eller fredsopprettende operasjoner, innebærer økt risiko for både død og fysisk og psykisk skade. I tillegg kan soldater bli nødt til å ta liv – som del av oppdraget eller for å beskytte eget eller andres liv. Alt dette kan være såpass store påkjenninger at man normalt ville frarådet mennesker å delta i slikt».

Under tjeneste ble og blir personell tidvis utsatt for utfordrende hendelser som eksempelvis indirekte og direkte beskytning eller vitne til menneskelig lidelse. Det at kroppen reagerer med forhøyet stressnivå på disse belastningene er vanlig. Det vil være normalt med uro, angst, søvn- og konsentrasjonsproblemer og andre generelle tilpasningsvansker den første tiden etter hjemkomst.

I en ny doktoravhandling (2017) ble det undersøkt hvordan veteraner oppfattet egen utenlandstjeneste etter hjemkomst. Afghanistan-veteranene opplevde stor mestring av oppholdet. Mange veteraner opplevde å komme hjem som en styrket person. Det å mestre militære utfordringer og kameratskap var viktigst. Mange veteraner opplevde personlig utvikling gjennom større kulturforståelse og kunnskap om å kunne samarbeide med andre under stressende situasjoner.

Undersøkelser gjort av SSB og Riksrevisjonen viser at helsetilstanden for norske veteraner i all hovedsak er god. Rapportene skisserer strukturelle utfordringer med hensyn til oppfølging og anerkjennelse, og indikerer at rundt 5 til 7 prosent av veteranene sliter. For denne gruppen er utfordringsbildet sammensatt og komplekst.

Som tidligere nevnt kan personell som har tjenestegjort ute pådra seg fysiske eller psykiske skader som følge av krigens realiteter. Posttraumatisk stress lidelse (PTSD) eller samvittighetsplager er noen av diagnosene som kan oppstå. For enkelte vil plagene avta over tid. For andre oppdager man ikke plagene før 20 år senere. Noen vil utvikle senskader.

Graden av voldsomme opplevelser varierer med sted og oppdragets karakter.

Inkluderes familieperspektivet gir utenlandstjeneste risiko for psykososialt stress hos familien, noe som kan føre til psykiske problemer.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2016) gav ut en rapport som blant annet fant at mye fravær og utenlandstjeneste kunne være en stor belastning for familien. Barn opplevde økt usikkerhet,

urolighet og savn. Mange opplevde problemer i forholdet etter hjemkomst. Dessverre ser man at mange veteraner går gjennom samlivsbrudd og tapte nettverk. Rapporten kunne ikke tallfeste familieutfordringene, men stadfestet at Forsvarets tilbud om familieveiledningskurs hadde en positiv effekt.

Konsulentbyrået PwC (2017) evaluerte nylig regjeringens oppfølgingsplan som utløper i 2017. Veteraner ble intervjuet med spørsmål om forsvarets grad av ivaretagelse ovenfor veteranene og status for veteranplaner. Forsvarets forebyggende tiltak ser ut til å gi positiv effekt. Veteranene opplever at samfunnets anerkjennelse av dem har økt. Grad av samfunnets anerkjennelse tiltok når frigjøringsdagen 8. mai ble omgjort til kombinert frigjørings- og veterandag 2011. Forsvaret arrangerer dessuten en egen veterankonferanse hvert år. PwC - rapporten konkluderer med at kommunenes oppfølging av veteraner og pårørende kunne vært bedre. Resultatene sammenfaller med tilbakemeldinger fra veteraner med fysiske og psykiske skader, hvor det hevdes at deres behov ikke prioriteres i det kommunale tjenesteapparatet.

Forsvarets arbeid med veteraner

Det skilles mellom «stadig tjenestegjørende» og «ikke tjenestegjørende». Er man ansatt i Forsvaret så blir vedkommende ivaretatt av forsvarets eget tjenesteapparat. Er man ikke tjenestegjørende har veteranen færre tilbud. Forsvarets oppfølgingsplikt avsluttes etter ett år fra hjemkomst. Alle veteraner kan likevel når som helst kontakte Forsvaret og få informasjon om rettigheter, hjelp og tilbud.

Før, under og etter utenlandsoperasjoner

I nyere tid arrangerer Forsvaret fellessamling for soldatene og deres familier før utreise. Her får familien informasjon om operasjonen og sikkerhetssituasjonen. De får også tips og råd om hvordan best ta vare på barn og forhold. Familien får også møte andre pårørende.

Under utenlandstjenesten har Forsvaret en 24-timers kontakttelefon for pårørende. Via denne telefonen kan viktige beskjeder formidles til de som er ute. Forsvaret arrangerer familiesamlinger underveis der det er hensiktsmessig, og videreformidler informasjon fra operasjonsområdet til de pårørende.

På vei hjem fra operasjonen har de tjenestegjørende som regel et opphold på to til tre dager, kalt mellomlanding. Overgangen til livet hjemme er ofte stor. Under mellomlanding gjennomføres det debrief, samtale med psykolog og erfaringsinnhenting. Ved hjemkomst til Norge holdes en medaljeseremoni for å hedre soldatene. De pårørende inviteres til seremonien.

Året etter hjemkomst har Forsvaret et oppfølgingsansvar. Etter tre til seks måneder får alle en henvendelse fra Forsvaret. Her stilles en del spørsmål om hvordan den første tiden etter hjemkomst har vært. Etter ett år arrangerer Forsvaret en samling hvor personellet møtes igjen for å dele erfaringer om hvordan det var å komme hjem. Her deltar psykolog.

Forsvarets senter på Bæreia utenfor Kongsvinger er et rekreasjons- og aktivitetstilbud som kan benyttes av veteraner og deres familier. Forsvarets veteransenter kan brukes både før, under og etter tjeneste i internasjonale operasjoner. Hvis veteranen selv ønsker det kan de søke om få tilsendt veterankortet. Veterankortet er ikke et identitetskort, men et offisielt bevis utstedt av Forsvaret som bekrefter at personen har deltatt i internasjonale operasjoner på vegne av Norge. Forsvaret jobber med å knytte kortet til fordels- og rabattavtaler.

Forsvarets veteran tjeneste (FVT) har blitt spurt om de har noe system eller rutine for å varsle kommunene om at veteraner kommer hjem fra tjeneste. De svarer at det foreligger ingen slik ordning. Det ville rett og slett ikke la seg gjøre, men hensyn til GDPR (General Data Protection Regulation) og andre personvernmessige faktorer. FVT sier videre at en slik ordning kunne vært fin for kommunene med tanke på å innta en proaktiv rolle. Men Forsvaret kan dessverre ikke gjøre annet enn å oppfordre våre veteraner om å være tidlig ute med å be om hjelp og støtte fra hjelpeapparatet i sin kommune, dersom de har behov for det.

Forsvarets åpne dør

Åpen dør for veteraner og veteranfamilier er et tilbud til alle veteraner og deres familier. Her kan man få svar på spørsmål om dekorasjoner, dokumentasjon og internasjonale operasjoner, samt råd og veiledning om Forsvarets og samfunnets ulike tilbud til veteraner – uavhengig av når og hvor tjenesten var.

Åpen dør består av et tverrfaglig team med både militært og sivilt ansatte. Teamet har lang erfaring med å gi råd og veiledning til veteraner og deres familier. De fleste i dette teamet er også selv veteraner fra internasjonale operasjoner.

Grunnlaget for en kommunal veteranplan

I regjeringens oppfølgingsplan fra 2014 står det følgende:

- Det bør legges til rette for bedre samhandling og utvikling av lokale tiltak for oppfølging og ivaretagelse av personell som har vært i internasjonal tjeneste. Kommunene oppfordres til å utarbeide kommunale veteranplaner. Planene bør fokusere på behov til veteraner og deres familier, med fokus på samhandling mellom ulike kommunale aktører. Sentrale elementer i planene bør være kompetanseheving, beskrivelse av forpliktende samarbeid med veteraner og deres familier, som har behov for ulike tilbud.

Pr. 1. mars 2021 bodde det 71 veteraner i Lillesand kommune som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner etter 1978, ref. Forsvarets veteran tjeneste FVT. De eldre veteranene finnes det dessverre ikke oppdaterte folkeregistrerte opplysninger om.

Lillesand kommune følger nå opp med å utarbeide en veteranplan, med utgangspunkt i Forsvarets grunnlag for utvikling av en slik plan. Arbeidet med planen har vært organisert i en arbeidsgruppe som har bestått av to ansatte i administrasjonen; enhetsleder for kultur og rådgiver i helse- og kultursektoren. Det har vært avholdt møter med involverte enhetsledere i kommunen. Ei ekstern referanseruppe bestående av Leif Vagle og Bjørn Berntsen har bidratt med gode innspill. Og endelig har vi vært i dialog med Forsvarets Veteran tjeneste for råd og veiledning.

Forankring i kommunalt planverk

I Lillesand kommunes planstrategi for 2020-2023 ble følgende vedtatt:

Veteranplan

Veteranplan er en plan som sier noe om hvordan kommunen hedrer, ivaretar og nyttiggjør seg personer som har vært i operativ utenlandstjeneste. Lillesand kommune har ikke hatt en slik plan tidligere, men blir sterkt oppfordret av fylkesmannen å utarbeide en slik plan. Mange kommuner har utarbeidet tilsvarende planer.

Gjeldende kommuneplan for Lillesand har som et av sine hovedsatsingsområder Folkehelse, Livsmestring og tilhørighet. Ut fra dette er det bl.a. formulert følgende mål og strategier:

Mål 2.1:

- Alle innbyggere opplever livsmestring, opplever seg nyttige og har innflytelse på eget liv
- Strategier:
- Vi fremmer livsmestring, og fysisk og psykisk helse gjennom hele livsløpet.
  - Vi har enkeltindividets styrke, målsetting og muligheter i fokus.

Kommunene har en sentral rolle med å sørge for at innbyggerne har det bra. Veteranplanen bygger videre på regjeringens oppfølgingsplan med fokus på temaene anerkjennelse, ivaretagelse og oppfølging, og gjelder forsvarsveteraner. Andre grupper som politi, sjøfolk og ansatte i organisasjoner kan ha noe sammenfallende erfaringer, men de er ikke tatt med i planen i denne omgang.

Lillesand kommunes veteranplan vil fokusere på tiltakspunkter for å oppnå målet om økt anerkjennelse, ivaretagelse og oppfølging. Tiltakene markerer fokus på forsvarsveteraner, og vil fungere som inspirasjon til videre arbeid med å fremme veteraners rolle i samfunnet. Tiltakene kan tilpasses etter hvert som samfunnet beveger seg framover. Målene for kommunens veteranplan og tiltakene i denne er følgende:

- Anerkjenne, ivareta og følge opp veteranene våre.
- Gjøre det enklere for kommunen å følge opp sin rolle som primær tjenesteleverandør for veteraners behov i lokalsamfunnet.
- Skape økt samhandling innad i kommunen, slik at veteraner og deres familier blir møtt med kompetanse og forståelse.
- Fungere som et opplysnings- og informasjonsdokument for veteraner.

Veteranene har deltatt i operasjoner på vegne av den norske stat. De har ikke formelle rettigheter som gir prioritet i det sivile helse- og velferdstilbudet, men det er en viktig del av anerkjennelsen av deres innsats at de opplever de kommunale tjenestene som tilgjengelige og samordnet.

Implementeringen av tiltakene under vil kunne bidra til dette.

ANERKJENNELSE

8. mai - Frigjørings- og veterandagen

8. mai er Norges frigjørings- og veterandag. Dette er den viktigste dagen for å markere anerkjennelse for veteraner fra andre verdenskrig og fram til dagens veteraner i lokalsamfunnet. Offentlige markeringer og seremonier er et viktig og synlig uttrykk for samfunnets anerkjennelse av både innsatsen og den enkelte veteran.

Bystyret har bestemt at Lillesand kommune skal markere frigjørings- og veterandagen hvert år, og det anmodes om at ungdommen deltar som bidragsyter ved markeringen. Videre har de vedtatt en sterkere markering av frigjøringsdag og veterandag hvert 5. år, og at denne skjer i samarbeid med historielag, forsvarsforeningen, NRF, Norges Veteranforbund og evt. andre. Det finnes minnebautaer over falne fra andre verdenskrig både i Rådhusparken, ved Vestre Moland kirke og ved Høvåg kirke. De siste årene har hovedmarkeringen med kransenedleggelse skjedd i Rådhusparken.

FN-dagen 24. oktober

Veteraner som har deltatt i FN-opdrag kan fortelle om Forsvarets rolle i fredsbevarende operasjoner på skoler. Det forutsettes at det i så fall benyttes et pedagogisk opplegg for dette. Dette er innarbeidet praksis i noen kommuner, f.eks. Kristiansand. Det vil være hensiktsmessig å vurdere andre kommuners opplegg og erfaringer.

Regionale tilbud

Luftforsvarets skolesenter Kjevik (LSK) arrangerer minnedagen på vegne av Forsvaret, til minne om de som har mistet livet i tjeneste. Veteranforeningene inviteres til å delta på arrangementet. Det er et enkelt arrangement, med oppstilling, musikk, ord for dagen og kransenedlegging. LSK samarbeider med ordføreren i Kristiansand som siden 2013 har arrangert mottakelse for veteraner fra Kristiansand på frigjørings- og veterandagen 8. mai. De siste årene har også veteraner fra omkringliggende kommuner blitt invitert da det ikke har vært tilsvarende arrangementer i deres kommuner. Veteraner med følge blir invitert til mottakelse, medaljeseremoni og middag på Caledonien.

Stiftelsen Arkivets hovedfokus er på 2. verdenskrig og hjemmefronten, krigsgenerasjonen, konsentrasjonsleirfangene og krigsseilerne, men har også arrangementer for alle veteraner som har vært ute i Norges tjeneste. Arkivet samarbeider med veteranforeninger og RVTS Sør om ulike arrangementer. 8. mai hedrer man krigsveteranene fra 2. verdenskrig og 9. mai hvert år markeres Motstandskampens dag på Agder.

Kompetanse

Soldater som skal delta i internasjonale operasjoner er grundig selektert på bakgrunn av ulike opptaksprøver.

Militært personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner har tilegnet seg spesiell kompetanse og erfaring fra konfliktområder. De har erfaring med å løse oppdrag med høyt stressnivå i farlige situasjoner, og har generelt gode kunnskaper om ledelse, samarbeid, konflikthåndtering, beredskap og andre kulturer. Denne kompetansen er en ressurs, og kommunen vil se om det er muligheter for å bruke veteraners kompetanse - f.eks i forhold til beredskapsarbeid og opplæringsaktiviteter.

Hvis det er ansatte i kommunen som har erfaring fra internasjonale operasjoner, kan det vurderes om det er aktuelt at de blir trukket inn i oppgaver som nevnt over. Dette vil også være av betydning for veteraners opplevelse av anerkjennelse for tjenesten i internasjonale operasjoner.

IVARETAKELSE

Personell som deltar i internasjonale operasjoner kan bli utsatt for belastende og stressende situasjoner med angrep, skader og lidelser gjennom en langvarig periode.

Det er vanlig å reagere med forhøyet stressnivå på slike belastninger, og det vil være normalt å reagere med uro, søvn- og konsentrasjonsproblemer den første tiden etter hjemkomst.

Undersøkelser gjort av Statistisk sentralbyrå og Riksrevisjonen viser at den generelle helsetilstanden for norske veteraner er god. De fleste veteraner klarer seg bra etter tjenesten, men SSB og RR viser til utfordringer med hensyn til oppfølging og anerkjennelse. Noen vil imidlertid ha utfordringer og problemer etter sin tjeneste. Deres problemer kan være komplekse og sammensatte. Det indikeres at 5 til 7 prosent av veteranene er plaget med helseproblemer. Noen kan slite med PTSD - posttraumatisk stresslidelse. For mange vil plagene avta etter en tid. For andre kan imidlertid

plagene først komme etter 20 år eller seinere. Noen kan få seinskader. 82% av de med helseproblemer oppgir at de vegrer seg for å oppsøke hjelp.

Plager etter traumatiske hendelser kan ramme alle mennesker, og er ikke noe tegn på svakhet. Noen psykologiske og sosiale faktorer ser ut til å gi noe beskyttelse mot traumereaksjoner. Gode og støttende sosiale relasjoner kan beskytte mot traume-reaksjoner. (Norsk Psykologforening - traumer).

I familieperspektiv kan utenlandstjeneste føre til psykiske belastninger for familien med usikkerhet, urolighet og savn - ikke minst for barn. Det er også en del veteraner som opplever samlivsbrudd og nettverk som går tapt.

Personell på skoler og i barnehager bør ha kompetanse og kunnskap på dette feltet slik at de er i stand til å yte den hjelpen og støtten barna trenger.

Kommunene er ansvarlig for at innbyggerne skal tilbys nødvendige helse- og omsorgs-tjenester. Alle veteraner bor i en kommune.

Både for gruppen som klarer seg bra og de som får utfordringer vil det være positivt at de vet at kommunen er proaktiv med forebyggende tiltak. For veteraner som opplever helsemessige og/eller praktiske utfordringer vil det være nødvendig med en lett tilgjengelig oversikt og veiledning hvor man kan henvende seg hvis det er behov for tjenesteytelser.

Samlingssted og aktiviteter for veteraner

For å opprette et trivelig og aktivt veteranmiljø er det viktig at det er møtesteder for veteranene. Kommunen bør være behjelpelig med å tilrettelegge for at det finnes egnet samlingslokale der de kan ha jevnlig treff, møter og aktiviteter. Det er viktig med god dialog med kommunen og veteranorganisasjonene, og det bør holdes jevnlig møter hvert år. For mange veteraner er Arkivet i Kristiansand et naturlig samlingssted.

Veterankontakt

Kommunen bør opprette en veterankontakt. Veterankontakten vil være kommunens ressursperson i forhold til kommunens tilbud/hjelpetiltak, ha kontakt med veteranforeninger og være bindeledd med både interne og eksterne aktører, herunder Forsvarets veteran-tjeneste, RVTS sør og Nav.

Kommunens helsetilbud

Livssituasjon med høy alder, fysisk svekkelse med påfølgende inaktivitet, tap av partner og nære pårørende kan være medvirkende årsaker til at traumer kan dukke opp etter mange år. Det er viktig at fastleger og ansatte i kommunehelsetjenesten - herunder på sykehjem og i hjemmesykepleien - har kunnskap om at årsaken til fysiske og psykiske helseplager hos pasienten/veteranen kan være belastninger i tilknytning til opplevelser i tjeneste med internasjonale operasjoner.

OPPFØLGING

Oppfølging vil alltid skje med bakgrunn i et definert behov. I denne sammenheng vil det kunne gjelde både veteranen som har deltatt i internasjonale operasjoner, og dennes familie og pårørende.

I de tilfeller der veteraner har fått problemer som følge av sin tjeneste i internasjonale operasjoner vil dette også kunne få følger for deres familie og pårørende. Problematikken kan være omfattende og involvere flere kommunale instanser. Samhandling og forståelse for de ulike faginstansers betydning i håndtering av komplekse problemstillinger vil være viktig for en helhetlig oppfølging.

Forsvaret har tilrettelagt for at den enkelte veteran kan få overført sin helsejournal fra sin tjeneste i Forsvaret til fastlege eller andre helseinstitusjoner hvis vedkommende ønsker det.

Forsvaret har ellers et begrenset helsetilbud til veteraner i Forsvarets sanitet ved institutt for militærpsykiatri og stressmestring (IMPS) og ved Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk (NMP). Det er et supplement til sivil helsevesen og et lavterskeltilbud til veteraner fra internasjonale operasjoner.

Regionalt ressurscenter for vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) har vært med på å gjennomføre tiltak for å styrke helse- og oppfølgingstilbudet til FN/NATO- veteraner. Dette arbeidet gjøres i samarbeid med nasjonale og regionale aktører på veteranfeltet i Norge, blant annet veteranforeninger i Kristiansand. RVTS Sør tilbyr kurs til ulike målgrupper som har en rolle i oppfølging og behandling av veteraner og veteranfamilier. Undervisningstilbudet fokuserer særlig på traumeforebygging og behandling. Målgruppene for kurs er fastleger, NAV, DPS og andre kommunale helsetjenester. Det er RVTS Sør sin rolle å bygge kompetanse i det ordinære helsevesenet.

RVTS Sør er tilgjengelig for de som skulle ønske en kort innføring eller heldagskurs om veteraners utfordringer.

Veteranforbundet for skadde i internasjonale operasjoner (SIOPS) har et info - og ressurscenter i Oslo. Organisasjonen har to fast ansatte og har kontakter i hele landet som kalles for "Point of Contact". Én av dem befinner seg i Kristiansand. SIOPS er et lavterskeltilbud for veteraner, deres familie og venner. SIOPS tilbyr hjelp ved sosiale, helsemessige eller økonomiske utfordringer.

Norges Veteranforening for Internasjonale Operasjoner, avdeling Kristiansand (NVIO) er den største veteranforeningen i Kristiansand. NVIO har et omfattende, åpent tilbud for alle veteraner og deres pårørende. NVIO er en aktiv veteranforening med stor veteran- og pårørendeaktivitet. NVIO KRS har to veteranhus; Offisersmessen på Gimlemoen og Veteranloftet på Lasarethøyden på Odderøya. De arrangerer jevnlig treff og aktiviteter, har et nært samarbeid med RVTS Sør og deltar aktivt i deres kursvirksomhet.

Camp Møvik leier lokale av Kristiansand kommune i nærheten av kanonmuseet på Møvik. Lokalet er åpent for de som er bosatt i nærområdet og alle omkringliggende kommuner. Tilbudet gjelder de som har tjenestegjort og deres familier, tilreisende veteraner med familier og andre som føler en naturlig tilknytning til Camp Møvik. Lokalet har en stor fellesdel for sosial omgang, eget barnerom med spill og aktiviteter for barna, eget bibliotek med variert litteratur, egen foredragssal og kjøkken. Veteranhuset Camp Møvik startet sin virksomhet februar 2016. Camp Møvik har et spesielt fokus på veteraners familier og deres pårørende.

Militære veteraners motorsykelklubb (Milvet) består av flere veteranfamilier som samles ca en gang per uke for å kjøre mc-tur sammen. De møtes for å slå av en prat over en kopp kaffe, under mottoet: «Sammen ute – sammen hjemme!».

Legacy Vets er en motorsykelklubb av og for veteraner fra Forsvaret. Det er en internasjonal klubb, opprinnelig startet i USA og har vært i Norge siden 2002. Klubbens formål er fellesskap knyttet til motorsykel og veteransaken. Klubben har eget hus i Arendal.

Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF) er en landsdekkende organisasjon med 57 lokalavdelinger og ca. 7000 medlemmer. Formålet er å støtte Forsvaret og forankre forsvarsviljen gjennom å arrangere virksomhet som fremmer medlemmenes aktive forhold til Forsvaret og vedlikeholder reservens kompetanse. Forbundet ønsker også å støtte Forsvaret gjennom å bidra til at reserven brukes som aktiv ressurs for Forsvaret og ved å ivareta reservistenes interesser. Veteranene er en

naturlig del av begrepet «reservister» og ca. 35% av medlemmene i NROF er veteraner. En rekke av Forbundets kompetanse- og mestringfokuserte aktiviteter er godt tilpasset Forsvarets veteraner.

HANDLINGSPLAN

Anerkjennelse

Tema/begivenhet	Tiltak/beskrivelse	Ansvar
Frigjørings- og veterandagen 8. mai	Lillesand kommune viderefører sitt årlige 8. maiarrangement med kransenedlegging, taler og kulturinnslag ved skoleelever. Hvert 5. år gjennomføres en større anlagt markering hvor veteraner inviteres.	Ordfører i samarbeid med kulturkontoret
Nasjonaldagen 17. mai	Kransenedlegging ved krigsminnebautaene i Rådhusparken, ved Vestre Moland kirke og ved Høvåg kirke.	17. maikomiteen
FN-dagen 24. oktober	Skolene bør vurdere å benytte lokale veteraner i undervisningen i forbindelse med FN-dagen eller der det vil passe med undervisningsplaner. Det forutsettes et pedagogisk opplegg for dette. Dette for å synliggjøre Norges bidrag i internasjonale/fredsbevarende operasjoner.	Skolene v/rektorene

Ivaretagelse

Tema	Tiltak/beskrivelse	Ansvar
Veterankontakt	Lillesand kommune bør opprette en kommunal veterankontakt. Veterankontakten har ansvar for å ha oversikt over kommunens tilbud til veteraner og deres familier. Veterankontakten har også oversikt og kunnskap om andre sentrale aktører som har tilbud til veteraner. Veterankontakten er kommunens kontaktperson for veteraner, andre aktører innen feltet og Forsvaret.	Kommunedirektøren
Barn som pårørende	Sørge for oppfølging av barna til veteraner som har vært i utenlandstjeneste.	Familiesenteret, helsestasjonen, skolehelsetjenesten
Kommunehelsetjenesten	Kommunehelsetjenesten kan benytte seg av kompetansemiljøet ved Regionalt senter om vold, traumatisk stress og selvmords-forebygging (RVTS	Kommuneoverlegen, fastleger, helsetjenester i kommunen,

	sør) for å styrke den faglige kompetansen der det er behov for det.	familiesenteret, helsetjeneste for barn og unge.
Informasjon	Informasjon til kommunens veteraner på nettet og/eller i brosjyreform	Veterankontakten
Årlig oppsummering	I begynnelsen av året - f.eks i sammenheng med planlegging av 8. maiarrangement - foretas en årlig oppsummering i kommunen der man vurderer året som har gått, og hvordan tiltakene i veteranplanen blir implementert.	Veterankontakten

Oppfølging

Tema	Tiltak/beskrivelse	Ansvar
Oppfølging og samarbeid om veteranplanen	Kommunen og veteranorganisasjonene møtes en gang i året for å evaluere veteranplanen.	Veterankontakten
Oppfølging av familiene	<p>Kommunens helsestasjoner skal være oppmerksom på at familier der en av foreldrene er eller har vært i oppdrag med internasjonale operasjoner kan trenge ekstra støtte og veiledning. Helsesykepleier bør hjelpe til med oppfølging av barn og familie som møter på helsestasjon og skolehelsetjeneste. Helsesykepleier kan gi støtte til familien og informere om andre støtte- og hjelpetilbud. Tildelingskontoret kan ha en koordinerende rolle for veteraner ved rehabilitering.</p> <p>Familiesenteret er et tilbud for foreldre til barn og unge som strever, eller med familier med en utfordrende familiesituasjon. Familiesenteret tilbyr:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samtaler med foreldre og barn og unge • Foreldreveiledning • Familieterapeutiske samtaler • Samtaler med familier og barn der barn er etterlatte <p>Lillesand kommune jobber med barn og familier etter BTI-modellen (bedre tverrfaglig innsats). Det er utarbeidet en handlingsveileder for hvordan det</p>	<p>Helsestasjonen</p> <p>Familiesenteret</p> <p>Flere kommunale enheter</p>

	skal samarbeides for å gi best mulig hjelp. https://lillesand.bedreinnnsats.no/	
Hjelp ved vansker, konflikter og kriser i familien	Familievernet er en spesialtjeneste som tilbyr rådgiving og behandling ved vansker, konflikter og kriser i familien. Familievernkontoret tilbyr parterapi, familierapi og samtaler med enkeltpersoner, også samtaler med barn og unge.	Familieverntjenesten er en landsdekkende tjeneste. Gå inn på www.bufdir.no og se hvilket kontor som er nærmest der du bor. Innbyggere i Lillesand kan benytte Familievernkontor i Arendal og Kristiansand.
Oppfølging i forhold til helseutfordringer Stimulere til fysisk aktivitet	Frisklivscentralen tilbyr kurs, veiledning og støtte til de som har ønsker om å endre levevaner og/eller mestre helseutfordringer. De tilbyr strukturert oppfølging i form av ulike gruppebaserte tilbud og individuell veiledning ved behov. Målet med tilbudene er å bidra til å bli mer fysisk aktiv, legge om til et sunnere kosthold, mestre helseutfordringer og/eller oppleve hverdagsglede.	Frisklivscentralen
Støtte og veiledning i f t økonomiske støtteordninger	NAV har ansvar for at personer som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner for Norge får god oppfølging. Derfor er det opprettet et eget kompetansemiljø for veteransaker ved NAV Elverum. Du kan kontakte kompetansemiljøet på Elverum direkte dersom du er veteran og ønsker informasjon og veiledning. Kompetansemiljøet bistår også NAV-kontorene og Forsvaret om spørsmål knyttet til veteransaker. NAV Lillesand er lokalisert i Helsehuset, med inngang fra Jernbanegata.	NAV https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kontakt-nav/kontakt-nav-pa-telefon2/rad-og-veiledning-for-veteraner
Oppfølging i f t psykisk helse og rusavhengighet	Enhet for psykisk helse og rus har ansvar for tilbud til personer med psykiske utfordringer og personer med rusavhengighet over 18 år. Tilbudene er disse: <ul style="list-style-type: none"> • Kurs, individuell oppfølging og veiledning • Dagtilbud og arbeidstrening • Boveiledning og koordinering/samarbeid med andre hjelpeinstanser 	Enhet for psykisk helse og rus

Oppfølging i f t helse- og omsorgstjenester generelt	Alle helse- og omsorgstjenester tilbys etter lov om helse- og omsorgstjenester i kommunene. Søknadsskjema finnes på kommunens hjemmeside: https://www.lillesand.kommune.no/slik-soeker-du-om-tjenester.518117.no.html	Enhet for tjenestetildeling
Behov for legehjelp	Alle innbyggere som i følge folkeregisteret er bosatt i en norsk kommune, har rett til en fastlege. I Lillesand har vi 11 fastleger.	Oversikt over fastlegene finner du på www.helsenorge.no

Kontaktpersoner:

NVIO Kristiansand
www.kristiansand.nvio.no

Ove Andreas Austrud og Odd Helge Olsen
post@kristiansand.nvio.no

NROF Kristiansand,
www.nrof.no

Ole Morten Meland
kristiansand@nrof.no

Adresser i Lillesand kommune:

Familiesenteret og helsestasjonen	Helsehuset, Storgata 1B, 3. etg.	Tel: 37 26 15 80
Frisklivsentralen	Helsehuset, Storgt 1B	Tel: 94133949 (hverdager kl 09.00 – 14.00)
Enhet for psykisk helse og rus	Helsehuset, Storgt 1B	Tel: 91715570
Enhet for tjenestetildeling	Helsehuset, Storgt 1B	Tel: 99294100
NAV	Helsehuset, Storgt 1B, 3. etg. veteran@nav.no	Tel: 55553333

Forkortelser:

NVIO	Norges veteranforening for internasjonale operasjoner
NROF	Norske reserveoffiserers forbund
FVT	Forsvarets veteran tjeneste
LSK	Luftforsvarets skolesenter Kjevik
RVTS	Regionalt ressurs senter for vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging
IMPS	Institutt for militærpsykiatri og stressmestring
NMP	Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk
SIOPS	Veteranforbundet for skadde i internasjonale operasjoner
Milvet	Militære veteraners motorsykelklubb
DPS	Distriktpsikiatrisk senter